

Robert Sawa

Stan parafii Kolbuszowa u schyłku XVII wieku w świetle wizytacji biskupiej z roku 1676

Rocznik Kolbuszowski 13, 97-102

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stan parafii Kolbuszowa u schyłku XVII wieku w świetle wizytacji biskupiej z roku 1676

Wśród akt przechowywanych w Archiwum Kapituły Katedralnej Sandomierskiej w Sandomierzu znajduje się sporządzony między wrześniem a grudniem roku 1676 w języku łacińskim odpis wizytacji kościelnej archidiaconatu sandomierskiego z okresu episkopatu biskupa Andrzeja Trzebickiego (1607-1674), noszący tytuł *Visitatio externa Archidiaconatus Sandomiriensis auctoritate et speciali mandato Illrmi ac Rndmi Principis Dni Dni Andreae Trzebicki Dei et Aplcae Sedis gratia Episcopi Cracoviensis Ducis Severiae per me, Martinum Mozgawa Canonicum Sandomiriensem Anno Dni 1676 mense Septembri inchoata, in Decembri vero mense expedita* (sygn. AKS nr 799, dawna sygn. 43). Dokument, oprawiony w twarde, pokryte pergaminem okładki koloru zielonego, ma format 29,5 cm x 19 cm i liczy 53 strony (w tym 52 zapisane), opatrzone późniejszą, ołówkową paginacją. Zawiera opisy kościołów czterech dekanatów: koprzywnickiego (s. 2-18); połanieckiego (s. 19-30); miechocińskiego (s. 31-39) i rudnickiego (s. 40-52).

Pośród akt odnoszących się do dekanatu miechocińskiego zamieszczono zapis dotyczący parafii Kolbuszowa (k. 36r – 37r). W dokumencie, spisany, podobnie jak i reszta księgi, wyraźnym i czytelnym pismem kaligraficznym, widoczne są ślady późniejszej lektury tekstu, to znaczy poprawki i uzupełnienia naniesione prawdopodobnie obcą ręką, a pochodzące przypuszczalnie z okresu nieodległego od chwili powstania księgi. Wspomniane korektury (ujęte w niniejszej edycji w nawiasy ostre < >) odnoszą się w głównej mierze do mających często charakter zmienny kwestii ekonomicznych, dotyczących różnych kategorii ludności zależnej, świadczącej rozmaite posługi na rzecz parafii (zagrodnicy, komornicy, kmie-

cie), poboru dziesięciny (której ściąganość bywała niekiedy dyskusyjna), jak również uposażeń personelu parafialnego (wikariusze).

Poświęcony Kolbuszowej fragment spisanych przez Macieja Mozgawę akt wizytacyjnych znany jest wprawdzie badaczom dziejów regionu kolbuszowskiego i był przywoływany w licznych publikacjach¹, jednak, o ile wiadomo, w całości nie został jak dotąd opublikowany, nie był też dostępny w przekładzie polskim.

TEKST ORYGINALNY

[...]

Villa Kolbuszowa

Hereditatis illustrissimi ac magnifici domini Alexandri Lubomirski, in Wisnicz comitis, palatini Cracoviensis Sandomiriensis etc. etc. capitanei, ecclesiam habens ligneam tituli SS. Omnium consecratam cum altaribus quatuor non consecratis. Cuius rector reverendus Joannes Małecki ad praesentationem illustrissimi magnifici supramemorati comitis in Wisnicz Cracoviensis palatini etc. ab admodum reverendo Joanne Żardecki U[triusque] I[uris] D[octore], olim officiali Pilznensi, vigore commissionis a perillustrissimo ac reverendissimo domino Nicolao Oborski suffraganeo et officiali generali Cracoviensi emanatae, anno Domini 1663, die nona mensis Novembris institutus. De erectione et dote huius ecclesiae non constat. Ex libris tantum retaxationum se habere agros et alios proven-tus deduxit. Inprimis habet laneum unum, qui incipit ab ecclesia et domo plebanali et [k. 36v] tenditur finiturque usque ad sylvam versus *Żochów*, latitudine protenditur a via publica et agro curiali *Jastrzembiec* nuncupato usque ad limites *Piorko*. Habet in area plebanali duas piscinas protendentes ad stagnum curiale seu molendinum. Hortum unum extra domum versus *Żochow* secundum penes *Stanisz* dictum. Tertium pro rectore scholae penes pascua. Hortulanos <sex> cum suis agellis et hortis, qui septimanatim duos dies laborant. Inquilinos octo <sex> habet. <Cmethones habet duos, qui in hebdomada laborant duobus diebus propriis personibus>.

Decimam manipularem post omnes agros praedii *Podsobnie* nuncupati exdecimat, <tantummodo ex mediocri exdecimat> ex altero veri praedio possessionis nobilis *Żaurko* [?]. Decimam manipularem ad ecclesiam spectantem non percipit, quam idem nobilis *Żaurko* [?] extradere et exdecimare denegat. Item in eadem villa Kolbuszowa post subditos missalia,

¹ Por. zwłaszcza publikację zbiorową o charakterze monograficznym: *Parafia Kolegiacka Wszystkich Świętych w Kolbuszowej w latach 1510-2010. Studia, szkice i materiały*, red. S. Zych, Kolbuszowa 2010.

nec non in villis *Werynia*, tum et *Kupno* praenominatis habet missalia mensurae Ropczycensis. Post alias vero villas videlicet *Bukowiecz*, *Wola*, haereditatis magnifici castellani Sandomiriensis, decimae manipulares et granariae non extraduntur.

Confraternitates S. Annae, S. Josephi in hanc ecclesiam sunt introductae absque ullis foundationibus, devotiones tamen debito ordine earundem absolvuntur.

Cursum B[eatissimae] M[ariae] V[irginis] quatuor sacerdotes absolvunt singulis diebus et decantant nondum fundatum, quibus ex ordinatione memorati illustrissimi domini palatini Cracoviensis et cuilibet in solidum pensio singulis per florenos quinquaginta² annis pro quolibet quartuali solvitur. Praedium vero cum duobus colonis in villa Kolbuszowa sitis reverendo paracho praesenti ab eodem illustrissimo palatino ad usum fructum absque ulla inscriptione concessum et collatum est.

Argentum ecclesiae est tale. Monstratorium argenteum per partes deauratum. Calices cum patenis argentei tres. Unus tan[k. 37v]tum ab extra et intus deauratus, duo vero tantum intus deaurati. Crux argentea una. Pixis argentea in cy<m>borio intus deaurata, maioris quantitatis et formae. Altera pixis minor argenetea ad infirmos. In imagine ad altare S. Annae coronae argenteae tres. Una maioris formae et quantitatis, duae vero minoris.

PRZEKŁAD

[...]

[k. 36r] Wieś Kolbuszowa

Należąca do dóbr dziedzicznych jaśnie oświeconego, wielmożnego pana Aleksandra Lubomirskiego, księcia na Wiśniczu, wojewody krakowskiego, sandomierskiego starosty itd. itd.³, mająca kościół drewniany pod wezwaniem Wszystkich Świętych, poświęcony, z ołtarzami czterema, niepoświęconymi. Jego rektor, czcigodny Jan Małecki⁴, prezentowany przez wyżej wspomnianego, jaśnie oświeconego, wielmożnego pana, księcia na Wiśniczu, wojewodę krakowskiego itd., został wprowadzony

² Skreślone, poprawione na: *sexaginta*.

³ Aleksander Michał Lubomirski (ok. 1614-1677), od 1668 wojewoda krakowski, starosta sandomierski i bydgoski; był właścicielem zamków w Wiśniczu i Rzemieniu, 3 miast, 120 wiosek, 57 folwarków i 7 starostw, por. A. Przyboś, *Polski słownik biograficzny*, t. 17, s. 638-640.

⁴ W przywoływanych tu aktach występuje taka właśnie forma nazwiska proboszcza; wahania wariantywne: *Małecki* / *Matecki* odnotowują S. Zych i B. Walicki. Zob. S. Zych, B. Walicki, w: *W okresie staropolskim*, w: *Parafia Kolegiacka Wszystkich Świętych w Kolbuszowej w latach 1510-2010*, s. 37.

na urząd w roku Pańskim 1663, w dniu 9 miesiąca listopada⁵, przez wielce czcigodnego Jana Żardeckiego, doktora obojga praw, niegdyś oficjała pilzneńskiego, na mocy zezwolenia udzielonego przez jaśnie oświeconego, najczcigodniejszego pana Mikołaja Oborskiego, sufragana i oficjała generalnego krakowskiego. Na temat erekcji i uposażenia tego kościoła nie wiadomo niczego. Jedynie na podstawie ksiąg dochodów beneficjów⁶ [proboszcz] wywodził, że ma pola i inne dochody. Przede wszystkim ma jeden łąn, który zaczyna się od kościoła i domu plebańskiego, a rozciąga się [k. 36v] i kończy pod lasem w kierunku Żochowa⁷, na szerokość zaś rozciąga się od drogi publicznej i gruntu dworskiego, zwanego Jastrzębiec, aż do granic Piórka⁸. Ma na gruntach plebańskich dwie sadzawki rybne [*piscinae*], ciągnące się w kierunku stawu [*stagnum*] dworskiego, czyli młynów. Ogród jeden za domem w kierunku Żochowa, drugi zwany „koło Stanisza”, trzeci, dla rektora szkoły – „przy pastwiskach”⁹. Zagrodników [*hortulani*] sześciu z należącymi do nich poletkami i ogrodami, którzy pracują¹⁰ dwa dni w tygodniu¹¹, komorników zaś [*inquilini*] ma 8¹². Kmieci ma dwóch, którzy w tygodniu pracują osobiście przez dwa dni¹³. Pobiera dziesięcinę snopową ze wszystkich gruntów majątku, zwanego Podsobnie¹⁴ [dziesięcinę pobiera jedynie w niewielkim stopniu]¹⁵, z drugiego zaś majątku, należącego do szlachetnie urodzonego Żaurki [?]¹⁶, dziesięciny snopowej należącej do jego Kościoła nie pobiera. Oddawania i wypłacania tej [dziesięciny] wspomniany pan Żaurko [?]¹⁶ odmawia. Również w tejże wsi Kolbuszowa meszne [*missalia*] od poddanych, jak też we wspomnianych wsiach Werynia oraz Kupno ma meszne [według] miary ropczyckiej. Z innych zaś wsi, to znaczny Bukowca i Woli¹⁷, należących do dóbr dziedzicznych wielmożnego

⁵ S. Zych i B. Walicki datują ten fakt na październik, zob. tamże.

⁶ W oryginale: *Liber retaxationum*.

⁷ Obecnie Rzochów, dawniej miasto, aktualnie osiedle wchodzące w skład Mielca.

⁸ Toponim (?) nieustalony.

⁹ Na temat stanu zabudowań i uposażenia parafii Kolbuszowa w XVII-XVIII w. zob. S. Zych, B. Walicki, *Wokresie staropolskim*, s. 44. Na temat gruntów i stawów: tamże, s. 45-46.

¹⁰ Tj. odrabiają pańszczyznę.

¹¹ W oryginale *hortulani* – chłopci bezrolni, wynajmujący się do pracy w cudzych gospodarstwach rolnych.

¹² Przekreślone inną ręką i dopisane: *sześciu*.

¹³ Informacja dopisana inną ręką.

¹⁴ W oryginale: *praedium Podsobnie*. Obecnie Podosobnia, przedmieście Kolbuszowej.

¹⁵ Uzupełnienie nadpisane inną ręką.

¹⁶ Odczytanie imienia niepewne.

¹⁷ Wola Domatkowska, wieś na południe od Kolbuszowej.

kasztelana sandomierskiego, nie są oddawane [ani] dziesięciny snopowe, ani te wypłacane w ziarnie.

Bractwa św. Anny i św. Józefa zostały [wprawdzie] wprowadzone do tej parafii bez żadnych fundacji¹⁸, ich nabożeństwa jednak są odprawiane we właściwym porządku. Codzienne nabożeństwa¹⁹ do NMP odprawia każdego dnia czterech kapłanów²⁰; nie są one jeszcze ufundowane, lecz z nakazu wspomnianego jaśnie wielmożnego pana wojewody krakowskiego corocznie wypłacana jest każdemu w całości pensja w wysokości pięćdziesięciu florenów²¹ za każdy kwartał. Tenże jaśnie oświecony wojewoda przekazał zaś i dał obecnemu czcigodnemu proboszczowi w użytkowanie bez żadnego [formalnego] zapisu majątek ziemski z dwoma chłopami [*coloni*] osadzonymi we wsi Kolbuszowa.

Srebra należące do Kościoła są następujące: monstrancja srebrna, częściowo pozłacana. Kielich z patenami srebrne trzy, jeden tylko [k. 37r] od zewnątrz i od wewnątrz pozłacany, dwa zaś tylko wewnątrz pozłacane. Krzyż srebrny jeden. Puszka srebrna w cyborium²², od wewnątrz pozłacana, większej wartości i rozmiaru. Inna pushka mniejsza, srebrna [do przeniesienia Najświętszego Sakramentu do] dla chorych. Na obrazie przy ołtarzu św. Anny korony srebrne trzy, jedna większego rozmiaru i wartości, dwie zaś – mniejszego.

The condition of the parish of Kolbuszowa at the end of the 17th century in light of the episcopal visitation from 1676

Summary

The article focuses on the seventeenth-century record concerning the parish of Kolbuszowa, the record which was part of the files of the ecclesiastical visitation in the archdeaconry of Sandomierz conducted in 1676, during the reign of Bishop Andrzej Trzebicki (*Visitatio externa Archidiaconatus Sandomiriensis auctoritate et speciali mandato [...] Andreae Trzebicki [...] Episcopi Cracoviensis [...] Anno Domini 1676*

¹⁸ Tj. uposażeń.

¹⁹ W oryginale: *cursus*.

²⁰ Wikariuszami, sprawującymi w tym czasie posługę w parafii Kolbuszowa byli: ks. Bartłomiej Olszewski, ks. Kazimierz Slizewicz (Slizowic), ks. Andrzej Stolarski i ks. Grzegorz Spytkowski, por. S. Zych, B. Walicki, s. 40.

²¹ Nadpisane inną ręką: *sześćdziesięciu*. Na temat uposażenia i zadań wikariuszy zob. S. Zych, B. Walicki, s. 39 (autorzy określają wysokość uposażenia dla wikarych na sumę 70 florenów).

²² Tj. tabernakulum.

[...] inchoata, number AKS 799, card 36r–37r). The records come from the Archive of the Cathedral Chapter in Sandomierz. In the introduction the author characterized external features of the document (handwriting, corrections), as well as its specificity as a historical source for the history of Kolbuszowa, one of the most important settlement and administrative centers in south-eastern region of Little Poland in the sixteenth and seventeenth centuries. A critically developed original Latin text constitutes essential part of the article. The text is accompanied by a Polish translation as well as historical and linguistic explanations. It includes a number of crucial information on the functioning of the parish and village of Kolbuszowa, a parish priest of the local church, Jan Małecki, mobile equipment of the church, the income of the parish (land, ponds, obligations of dependent people), and the religious Confraternity of St. Anne and St. Joseph.